

SOCJOGRAFIA CZY SOCJOLOGIA WSI?

ANDRZEJ KALETA

Abstrakt

W artykule podjęto kwestię początków polskiej socjologii wsi, zasadności wiązania jej genezy dopiero z rokiem 1918.

W części pierwszej artykułu krytycznie oceniono dominujący pogląd, zgodnie z którym rozliczne rozprawy na temat społecznego życia wsi ukazujące się 100, a nawet 200 lat wcześniej nie mogą być uznawane jeszcze za socjologiczne. Postawiono tezę, że pożądanym jest ponowne przedyskutowanie tego kontrowersyjnego zagadnienia.

W jego części drugiej – dokonując egzegezy wybranych opracowań o polskiej wsi i polskim rolnictwie z wieków XVIII i XIX – udowodniono, że trudno im odmówić statusu socjologicznych, jako że wiedza, którą zawierały była: zdobywane metodycznie (czyli przy zastosowaniu metod i technik badawczych); wyrażana w języku zawierającym zdefiniowane pojęcia, odwołujące się do systemów teoretycznych; oraz umożliwiała udzielanie odpowiedzi na różne typy (opisowych, wyjaśniających, prognostycznych i praktycznych) pytań badawczych.

Słowa kluczowe: status wiedzy socjologicznej, geneza socjologii wsi, metodologiczna, metodyczna i teoretyczna świadomość pierwszych socjologów wsi, socjologia wsi a praktyka społeczna.

Kody JEL: A14, B11, B12, B41.

Nietrudno za bogatą literaturą przedmiotu przytoczyć argumenty wskazujące, że polska socjologia wsi – podobnie zresztą jak jej narodowe mutacje w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (dalej EŚW)¹ – należy do najstarszych subdyscyplin socjologicznych, a do tego w okresie swego istnienia ewoluowała intensywniej niż inne socjologie szczegółowe. Nie powinno również budzić większych kontrowersji stwierdzenie, że była od nich bardziej praktyczną i zaangażowaną społecznie, bez względu na to, co owo ostatnie pojęcie miałyby oznaczać. Ponadto w żadnej innej – jak wolno sądzić – nie mieliśmy do czynienia z fazami rozwoju tak ściśle determinowanymi przełomowymi wydarzeniami z XX-wiecznej historii Polski: odzyskaniem niepodległości (1918) i jej utratą w wyniku wybuchu drugiej wojny światowej (1939); zakończeniem wojny, skutkującym powstaniem Polski Ludowej (1945) i jej demontażem w wyniku powstania ruchu społecznego Solidarności (1980-1989), czy wreszcie obradami Okrągłego Stołu (1989), uruchamiającymi proces transformacji ustrojowej. W polskiej socjologii wsi wskazane fakty o charakterze historiozoficznym uznaje się dość powszechnie za podstawowe cezury periodyzacyjne, wyróżniając w jej rozwoju trzy fazy: instytucjonalizacji (1918-1939), urbanizacji (1945-1989) oraz poszukiwania nowego paradygmatu (po roku 1989)² – co postrzegam jako jedną z jej istotnych właściwości odróżniających od

¹ Świadom sporego uproszczenia posługuję się terminem Europa Środkowo-Wschodnia w znaczeniu: region geograficzno-historyczny, „wyznaczony od północy przez Bałtyk, od zachodu przez Łabę i Litawę, od południa przez Dunaj i Morze Czarne, a od wschodu przez Dniepr” (Sowa, 2011, s. 18), do końca pierwszej wojny światowej zdominowany przez cztery wielkie mocarstwa imperialne (Austrię, Niemcy, Turcję i Rosję). Po drugiej wojnie światowej, w wyniku porozumienia jałtańskiego, tworzone przez społeczeństwa i narody państw zależnych od Związku Radzieckiego. Europę Środkowo-Wschodnią tworzą więc zarówno Polska, Czechy, Słowacja, Węgry czy Rumunia i Bułgaria, ale także republiki nadbałtyckie oraz dzisiaj suwerenne kraje powstałe po rozpadzie byłej Jugosławii (Kaleta, 2017, s. 343).

² Pomijam ich szczegółową charakterystykę, odsyłając zainteresowanych do wielu fundamentalnych dla tej problematyki opracowań wybitnych polskich socjologów wsi wszystkich generacji (m.in. Grabski, 1936; Gałęski, 1966; Bukraba-Rylska, 2008). W tym miejscu i telegraficznym skrócie ograniczam się do wskazania, że faza nazywana instytucjonalną (niekiedy „złotą”) – reprezentowana przez tzw. ojców założycieli: Franciszka Bujaka (1875-1953), Władysława Grabskiego (1874-1937), Ludwika Krzywickiego (1859-1941), a także w jakimś sensie Floriana Znanieckiego (1882-1958) – charakteryzowała się powstawaniem pierwszych struktur akademickich (Zakład Socjologii Wsi w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego) i rozwojem badań umożliwiających wyjaśnianie natury życia na wsi. W warstwie praktycznej upominała się o prawa do godnego życia dla jej mieszkańców, w tym warstwy chłopskiej, dominującej w ówczesnej strukturze społecznej. W okresie drugim (PRL-owskiej urbanizacji) – znaczącymi nazwiskami socjologów wsi urodzonych w okresie II Rzeczypospolitej, ukształtowanych na tradycjach okresu „złotego”: Józefa Chałasińskiego (1904-1979), Kazimierza Dobrowolskiego (1894-1987), Dyzmy Gałaja (1916-2000), Bogusława Gałęskiego (1921-2010), Jana Turowskiego (1917-2006), Zbigniewa Tadeusza Wierzbickiego (1919-2017), a w jakimś sensie również Jana Szczepańskiego (1913-2004) – polska socjologia wsi koncentrowała swe zainteresowania na analizie możliwości wyrównania standardu kulturowego między wsią i miastem, wskazując na nieuchronność procesów urbanizacji, w efekcie których uniwersum miejskie ruguje wiejskie. W fazie trzeciej (poszukiwania nowego paradygmatu) dominują zainteresowania dalekosiężnymi konsekwencjami utraty specyfiki społeczno-ekonomicznej i społeczno-kulturowej wsi, przede wszystkim w następstwie wpraw procesów urbanizacji, a potem procesu transformacji ustrojowej o charakterze modernizacji imitacyjnej, a w końcu globalizacji i informatyzacji. Ze zrozumiałych względów trudno już teraz wskazać jej najwybitniejszych przedstawicieli (tworzących „tu i teraz”), ale nazwiska kilku z nich znajdzie czytelnik w wykazie literatury wykorzystanej w moim opracowaniu.

socjologii wsi uprawianych w krajach Zachodu³. Socjologów wsi z obu wyróżnionych części globu łączy natomiast przekonanie, zgodnie z którym rozwój dyscypliny – jako pełnoprawnej dyscypliny nauki – poprzedzała faza nazywana „przed-socjologiczną” (Winclawski, 1985, s. 4) albo „przedinstytucjonalną” (Bodenstedt, 2003, s. 283). W Polsce datowana z grubsza na cały wiek XIX i pierwsze dwie dekady wieku XX (do końca pierwszej wojny światowej) charakteryzowała się koncentracją na społeczno-ekonomicznych badaniach przede wszystkim chłopów⁴, zaliczanych co najwyżej do badań socjograficznych. Te bowiem, w odróżnieniu od badań socjologicznych, charakteryzowało (zaledwie) gromadzenie materiału

³ Dla przykładu Andreas Bodenstedt (2003, s. 283) proponuje odrębną periodyzację rozwoju socjologii wsi dla USA i Europy w okresie instytucjonalnym (odpowiednio 1920-1970 i 1945-1970), po którym następują już dwie wspólne fazy: krytycznej samorefleksji (1970-1980) i, po roku 1980, sprawdzania paradygmatów. Z kolei Philip Low (2010; za: Gorlach, Klekotko i Nowak, 2012, s. 222) rozpatruje dzieje subdyscypliny odwołując się wyłącznie do perspektywy amerykańskiej, w której wyróżnia dwa okresy rozwojowe: instytucjonalny z lat 1910-1950 oraz międzynarodowy po roku 1950. Dopiero w tym drugim, pod wpływem absolutnie dominujących Amerykanów, powstają europejskie odmiany dyscypliny.

Polemizując z zaprezentowanym sposobem myślenia obu wybitnych badaczy reprezentujących tzw. koncepcję okcydentalną, należy (po pierwsze) wskazać, że obie (amerykańska i europejska) odmiany socjologii wsi w drugiej połowie XX wieku wchodzi na wspólną trajektorię rozwoju, na której trudno dostrzec socjologię wsi krajów Europy Środkowo-Wschodniej (czytaj ESW). O ile z broniących się powodów (np. żelazna kurtyna) można zrozumieć ich punkt widzenia, kiedy wypowiadają się na temat lat 50., 60. czy 70. ubiegłego wieku, o tyle już trudniej wyłumaczalne jest niedostrzeganie socjologii wsi naszej części Europy w latach 20. czy 30. poprzedniego stulecia, chociażby tylko ze względu na metodę biograficzną (nazywaną w świecie również polską) oraz bukaresztańską szkołę monograficzną.

Po drugie, zaproponowany sposób periodyzacji przesuwa narodziny socjologii wsi w krajach takich jak Niemcy, Francja czy Wielka Brytania dopiero na koniec drugiej wojny światowej, tracąc z horyzontu wcześniejszy okres ich rozwoju. Tymczasem w latach 1920-1945 w Niemczech dochodzi do osłabienia dynamiki społecznych studiów nad wsią i rolnictwem w następstwie pierwszej wojny światowej, co nie przeszkadza jednak zapoczątkowaniu procesu instytucjonalizacji socjologii wsi, w efekcie którego już pod koniec lat 20. zaczęto ten przedmiot wprowadzać do programów nauczania szkół rolniczych różnych szczebli. W latach 30., w następstwie ograniczeń narzuconych naukom społecznym przez faszystów, zainteresowania socjologii wsi koncentrują się przede wszystkim na mitologizowaniu niemieckiego chłopstwa w teoretycznej konwencji teorii rasowych i to pod ścisłym politycznym nadzorem utworzonego w roku 1935 Urzędu d/s Rasy, Biologii Narodu i Socjologii Wsi. Jego dyrektor (H.F.K. Günter) w roku 1939 publikuje pierwszy niemiecki podręcznik socjologii wsi i rolnictwa: *Gospodarstwo chłopskie jako forma życia i wspólnoty* (Kaleta, 1993, s. 97-98).

⁴ Dramatyzm społeczno-ekonomicznego położenia chłopstwa i potrzeba jego upodmiotowienia stanowi istotny wątek przed-socjologicznych zainteresowań wsią także w innych krajach Europy, szczególnie ESW. Na przykład w Rumunii za sprawą Dimitrie Gustiego (Wierzbicki, 1991, s. 15-16) czy na Słowacji, gdzie wczesna socjologia, skoncentrowana przede wszystkim wokół kwestii narodowościowej, nie mogła nie dostrzegać chłopstwa, które było najliczniejszą warstwą społeczną (Winclawski, 1991, s. 64-65). Warstwa chłopska i jej miejsce w XIX-wiecznym społeczeństwie stanowi również centralny temat zainteresowań innych czołowych socjologów wsi z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, między innymi: Bułgara – Iwana Hadzijskiego; Chorwata – Valtasara Bogišića; Czecha – Innocenta Bláhy'ego; Słowaka – Antona Štefanka, Ukraińca – Mychajło Hruszewskiego, Węgry – Ferenca Erdei, o których piszą (wymieniam w odnośnym porządku): Julita Pieńkosz (427-441), Włodzimierz Winclawski (361-365 i 357-360), Zbigniew T. Wierzbicki (419-425), Łukasz W. Dominiak (461-463), Michał Głuszkowski (443-449), Zoltan Bugovics (381-389) w czwartej części (*Klasycy socjologii wsi krajów Europy Środkowej*) tomu. *Cztery dekady socjologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika* (Kaleta, 2012).

Także w Niemczech wczesny etap przednaukowego rozwoju socjologii wsi, charakteryzują opracowania zaliczane do tzw. ideologii chłopskich gloryfikujące wolne chłopstwo, propagujące reformy agrarne i krytykujące moralnie upadłą warstwę wielkich posiadaczy ziemskich (Kaleta, 1993, s. 91).

empirycznego i jego możliwie prosty opis, zorientowany głównie na praktykę społeczną. Dla socjologii – traktującej socjografię jako dyscyplinę pomocniczą – miał stanowić podstawę dociekań głębszych i bardziej systematycznych, odwołujących się do zaplecza teoretycznego, co (jakoby) dopiero dawało szansę zrozumienia istoty zjawisk społecznych.

Nie było i nadal nie ma sporu wśród polskich socjologów wsi⁵ różnych generacji co do poznawczej i porządkującej użyteczności zrekonstruowanego sposobu periodyzacji faz rozwoju dyscypliny. Pewne rozbieżności pojawiały się jednak w kwestii datowania jej początków, zasadności wiązania genezy z rokiem 1918 i restytucją niepodległości. Niekiedy bowiem stawiano pytanie: dlaczego przynajmniej niektóre zagadnienia, już w wieku XVIII podejmowane w licznych opracowaniach dotyczących szeroko rozumianego życia na wsi, nie mogą być jeszcze/już uznane za socjologię wsi. Co powoduje – dociekał Zbigniew Tadeusz Wierzbicki (2012, s. 410)⁶ w opracowaniu o Ludwiku Górskim – „iż traktujemy go tu jedynie jako prekursora pewnych koncepcji, a nie pioniera torującego drogę następcom”.

Dominujący – jak się przynajmniej dzisiaj wydaje – dyskurs narzucił w tej sprawie Władysław Grabski, uważany dość powszechnie za ojca polskiej socjologii wsi. Wypowiadając się na ten temat już w latach 30. ubiegłego stulecia, w dłuższym wywodzie poświęconym odzwierciedleniu spraw wsi w nauce polskiej, w tym przede wszystkim w historii i polityce agrarnej, stwierdził, że charakterystyczne dla obu dyscyplin monografie agrarne ukazujące się przez cały wiek XIX „materiału dla socjologii wsi zawierają nie wiele” (Grabski, 1936, s. 19). Za istotny w tym względzie przełom uznał dopiero XX-wieczne monografie wsi Franciszka Bujaka, który zdaniem Grabskiego (1936, s. 21) „dał od razu wzór, który wart był tego, by wywołał liczne naśladownictwa. Na razie jednak nie było placówek, które mogłyby zachęcać do tego rodzaju prac i wydawać je. Dopiero po powstaniu Państwa Polskiego powstały warunki sprzyjające organizowaniu pracy naukowej”. Mniej więcej to samo powie wiele dziesięcioleci później Wierzbicki (2012, s. 410), wskazując, że trudno uznawać twórczość Ludwika Górskiego, której – jak już to sygn-

⁵ Podobny punkt widzenia wydają się podzielać socjologowie wsi z innych krajów EŚW. Formułując taką opinię, korzystam przede wszystkim z ustaleń zawartych w opracowaniach poświęconych klasykom socjologii wsi krajów tego regionu Europy (R. Andorka, V. Bogišić, I. A. Bláha, F. Erdei, D. Gusti, M. Hruszewski, K. Paltorakas, A. Štefánek oraz prekursorom bułgarskiej socjologii wsi), publikowanych na łamach periodyku *Eastern European Countryside*, w dziale *Classics of Central European Rural Sociology* w latach 1996-2013), ale również w pracy zbiorowej wydanej w roku 1971 staraniem Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk oraz Sekcji Socjologii Wsi i Rolnictwa Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, zatytułowanej *Problems of the Development of Agriculture and Information on the State of Rural Sociology in Various Countries*.

⁶ Ludwik Górski (1818-1908) w roku 1886 publikuje fundamentalne – jak pisze Zbigniew Tadeusz Wierzbicki (2012, s. 410) – dzieło dla tego najwcześniejszego okresu rozwoju polskiej socjologii wsi, zatytułowane *Znaczenie większej własności i obowiązki większych właścicieli ziemskich w Królestwie Polskim* (Górski, 1886). Zdaniem Wierzbickiego (2012, s. 410) uprawnionym wydaje się twierdzenie „że Ludwik Górski był prekursorem socjologii wsi, a nawet więcej – socjologii rolnictwa, umiejętnie łącząc problematykę rolniczą i pracy na roli z zagadnieniem stosunków społeczno-ekonomicznych i społeczno-moralnych. Dopiero sto lat później przejmą po nim pałeczkę Bogusław Gałęski i Jan Turowski, tworząc subdyscyplinę pod wspólną nazwą *socjologia wsi i rolnictwa*”.

lizowaliśmy – był admiratorem za już socjologiczną, gdyż ten w przeciwieństwie do Bujaka⁷, nie miał instytucjonalnego oparcia dla swych poszukiwań. „Stał się więc Górski, jak wielu innych wybitnych intelektualistów w Królestwie, prywatnym uczonym, któremu było trudno skupić wokół siebie uczniów i kontynuatorów swych badań i prac”. Do opinii obu koryfeuszy polskiej socjologii wsi przychyliła się także Włodzimierz Winclawski (1985, s. 5), dodając, że oprócz „niedoważenia” instytucjonalnego polska myśl przedsocjologiczna była koncepcyjnie niedopracowana, bo brakowało jej nawiązań do teorii socjologicznych, co skutkowało dużym stopniem dowolności w interpretowaniu analizowanych kwestii.

Zasygnalizowane zaledwie sposoby myślenia i argumentowania nie były jednakże jedynymi. Franciszek Wiktor Mleczek (s. 10), przytaczając szereg faktów godnych zastanowienia, pierwszym z polskich socjologów wsi (ojców polskiej socjologii wsi) czyni Oskara Kolberga (1814-1890), który jest „powszechnie znany w Polsce jako ten, który zbierał i dokumentował stan kultury artystycznej ludu Ziemi Polskich, głównie chłopów”. Wprawdzie „Kolberg etnograf przesłonił nam Kolberga socjologa”, niemniej „zainteresował się także zwyczajami i obyczajami ludowymi, a więc sposobem życia ludu” (s. 12), czyli problemami uznawanymi dzisiaj za leżące u podstaw socjologicznego oglądu spraw wsi. Podobny sposób myślenia o genezie polskiej socjologii wsi pojawił się w opublikowanej przed zaledwie 10 laty fundamentalnej *Socjologii wsi polskiej* autorstwa Izabelli Bukraby-Rylskiej (2008). Jej zdaniem (2008, s. 17), jeżeli przyjmujemy „że o istnieniu dyscypliny można mówić już wtedy, gdy wybiera swój przedmiot zainteresowań, określa podstawy metodologiczne i prowadzi badania, choćby nawet nie działa się to w ramach instytucji akademickich (...), to trzeba przyjąć, że w Polsce socjologia wsi jest uprawiana od ok. 200 lat, gdyż pierwsze prace dotyczące tzw. kwestii chłopskiej pochodzą z końca XVIII i z pocz. XIX w.”.

W moim opracowaniu – powątpiewającego w bezalternatywność tezy o polskiej socjologii wsi jako beneficjencie odzyskanej w 1918 roku państwowości, stwarzającej dopiero możliwości jej instytucjonalnego rozwoju – wracam do początków subdyscypliny. Zgodnie z postulatem traktowania socjologii jako kontynuacji i odmiennej postaci wiedzy przedsocjologicznej (Sztompka, 2002, s. 20) spróbuję dowieść, że w świetle tego, co i jak o problemach wsi pisali liczni XVIII- i XIX-wieczni polscy intelektualiści teza o przedsocjologicznej fazie rozwoju socjologii wsi albo jej statusie tylko socjografii, nie znajduje szczególnie mocnego potwierdzenia faktograficznego. Neguję tym samym twierdzenie, że bez zaplecza instytucjonalnego nie można jej było uprawiać. Twierdzenie nieco frustrujące w sytuacji, w której współczesna polska socjologia wsi bliska jest jego utraci. Konfrontując tylko liczbę funkcjonujących dzisiaj instytucji naukowo-badawczych skoncentrowanych jedynie lub głównie na socjologicznych badaniach obszarów wiejskich oraz czasopism branżowych z tym, czym dysponowaliśmy na początku transformacji ustrojowej (1989), a także w bliższej (1945-1989) i dalszej (1918-1939) przeszłości, obser-

⁷ Formalnie związanego z Uniwersytetem Jagiellońskim, później z Uniwersytetem Jana Kazimierza i Instytutem Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

wujemy bowiem regres⁸ stawiający pod znakiem zapytania możliwości dalszego trwania dyscypliny.

Metodologiczną ramą obiektywizującą i porządkującą wypowiedź czynię tezę Piotra Sztomki (2002, s. 20-21), zgodnie z którą trudno uznawać za wiedzę jeszcze przedsocjologiczną sądy o rzeczywistości: a) zdobywane metodycznie (czyli przy zastosowaniu metod i technik badawczych), b) wyrażane w języku zawierającym zdefiniowane pojęcia i odwołujące się do systemów teoretycznych oraz c) umożliwiające udzielanie odpowiedzi na różne typy (opisowych, wyjaśniających, prognostycznych i praktycznych) pytań badawczych.

Korzystając z zarysowanego schematu poznawczego, dokonuję egzegezy wybranych studiów o polskiej wsi i polskim rolnictwie, opublikowanych głównie w wieku XIX, posiłkując się przede wszystkim analizami Antoniego Żabko-Potopowicza⁹ zamieszczonymi w jego dwóch rozprawach: *Polska nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym* (1934) oraz *Wieś polska w świetle polskich prac naukowych i publicystycznych z okresu przed uwłaszczeniem włościan* (1936), które dla moich rozważań uznaję za fundamentalne. W mniejszym zakresie korzystam z opracowań innych badaczy, w tym przede wszystkim: Franciszka Wiktora Mleczki¹⁰, Zbigniewa Tadeusza Wierzbickiego (2012) i Włodzimierza Winclawskiego (2004, 2011).

Socjologiczne aspekty dyskursu o wsi i rolnictwie przed rokiem 1918

Prekursorzy polskiej socjologii wsi – przede wszystkim ekonomiści uprawiający naukę o gospodarstwie agrarnym, ale także etnografowie, prawnicy, historycy¹¹,

⁸ Problem znajduje swoje obszernie omówienie w artykule Andrzeja Kalety *Polska socjologia wsi okresu transformacji ustrojowej. Wyzwania przyszłości* (Kaleta, 2014). W tym miejscu chciałbym tylko zasignalizować, że od 1 października 2019 roku – w wyniku przeobrażeń organizacyjnych dokonujących się w szkolnictwie wyższym za sprawą tzw. Ustawy 2.0 – zniknie ostatnia uniwersytecka jednostka organizacyjna (Zakład Socjologii Obszarów Rustykalnych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika), której centralnym przedmiotem zainteresowania była socjologia wsi.

⁹ Antoni Żabko-Potopowicz (1895-1980), polski ekonomista rolnictwa i historyk gospodarczy, autor wielu prac naukowych i popularnonaukowych dotyczących także polityki agrarnej i socjologii wsi (Winclawski, 2011, s. 292).

¹⁰ Wypowiedź profesora Mleczki jest dla mnie dostępna wyłącznie w maszynopisie. Pomimo starań nie udało się, niestety, ustalić, czy i gdzie została opublikowana.

¹¹ Wieś jako środowisko osadnicze oraz społeczno-gospodarcze i społeczno-kulturowe odrębne od miasta (alter ego miasta) na długo przed powstaniem socjologii (druga połowa XIX wieku) pozostawała przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki, a stosowane w ich obrębie podejścia badawcze, a także formułowane sądy na temat rzeczywistości wiejskiej wywarły znaczący wpływ wpięty na powstanie, a potem na sposób uprawiania socjologii wsi. Bez wątplenia, i to nie tylko w Polsce, najczęściej socjologia wsi zawdzięcza **ekonomiczne rolnictwa** (w tym jej bardziej historycznym odmianom funkcjonującym pod postaciami polityki agrarnej czy nauki o gospodarstwie agrarnym), z powodu wspólnego zainteresowania procesami funkcjonowania rolnictwa i innych segmentów wiejskiego systemu gospodarczego, uznawanych przez wielu za fundamentalne dla jej rozwoju społecznego. Niewiele mniej **etnografii** (w tym ludoznawstwa), wnoszącej do socjologii wsi wiedzę o tradycji kultury materialnej i duchowej ludności wiejskiej. Nie wolno również zapominać o wpływach: **geografii** (w tym geografii rolnictwa i geografii osadnictwa) – za sprawą zainteresowania przestrzenią wiejską oraz poszukiwania powiązań przestrzennych między zjawiskami społecznymi; **historii** (w tym historii gospodarczej) – ze względu na istotną rolę wiedzy o przeszłości dla zrozumienia teraźniejszości wsi; czy **prawu** (w tym prawu rolnemu) – z racji zainteresowania normatywnymi aspektami specyficznej organizacji produkcji w rolnictwie; a także wielu innych dyscyplinom. Szerzej na ten temat (Kaleta, 2018, s. 41-44).

czy po prostu publicyści – są produktami przełomu cywilizacyjnego nazywanego epoką oświecenia, skutkującego w całej ówczesnej Europie między innymi postulatami upodmiotowienia warstwy chłopskiej przez przekształcenie niewolnej siły roboczej w pełnowartościowych ludzi i pełnoprawnych obywateli. W Polsce refleksja nad potrzebą radykalnego przeobrażenia stanu stosunków społecznych na wsi intensyfikuje się szczególnie w drugiej połowie XVIII wieku i trwa aż do uwłaszczenia chłopów we wszystkich trzech zaborach (1848/1864/1872), wzmacniana (szczególnie po klęsce powstań: listopadowego i styczniowego) przekonaniem upowszechniającym się w kręgach elit¹², że włościanie stanowią siłę społeczną, bez której nie ma szans na odzyskanie państwowości (Mleczek, s. 8). Piśmiennictwo naukowe (a także publicystyka) podejmujące namysł nad szerokim kręgiem spraw obejmowanych wtedy terminem „kwestia włościańska” (Gałęski, 1970, s. 13-17) stanowi swego rodzaju zapis publicznych debat nad tymi zagadnieniami. Jednakże wcale licznemu gronu wypowiadających się na piśmie – w sprawach zarówno natury społeczno-gospodarczej (struktury agrarnej, unowocześnienia gospodarki rolnej, wykorzystania nadwyżek wiejskiej siły roboczej w powstającym przemyśle itp.), jak i społeczno-kulturalnej (miejsca chłopstwa w społeczeństwie i państwie, psychicznych cech i pochodzenia chłopów, natury związków tworzących wioskę itp.) – myślenie metodycznymi, teoretycznymi i praktycznymi kategoriami zaledwie wtedy raczkującej socjologii nie było z gruntu czymś obcym.

Chociaż kwestie metodologiczne i metodyczne w interesującym mnie końcu wieku XVIII i jeszcze przez większą część wieku XIX nie są „głębiej i samodzielnie rozważane” (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 330), to bez większego trudu daje się dowieść, że wypowiadający się na tematy wsi starają się swoje sądy uzasadniać przez odwołania do empirycznie eksplorowanej rzeczywistości społecznej. Większość ekonomistów podejmujących zagadnienia gospodarstwa agrarnego odwołuje się nawet do czegoś na kształt wspólnej metodologii, nazywanej platformą metodologiczną Skarbka¹³ (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 330). Nawiązując do podstawowych założeń klasycznej szkoły ekonomicznej – pierwszorzędnym ogniwem każdego procesu gospodarczego jest produkcja, bogactwo bierze się przede wszystkim z pracy, a oba czynniki mają charakter praw obiektywnych – wywodzi się z nich zasadę koniecznej zgodności stosunków gospodarczych na wsi z obiektywnymi prawidłowościami rozwoju społecznego. Nie dotarłem, niestety,

¹² Oczywiście głównie wywodzących się ze stanu szlacheckiego, co miało zresztą swoje negatywne konsekwencje poznawcze. Owe elity, poza nielicznymi wyjątkami, były bowiem obciążone – jak pisze Żabko-Potopowicz (1936, s. 139) – pewną istotną przypadłością o charakterze metodologicznym, mianowicie głęboko zinternalizowanym przekonaniem o ziemi jako własności panów. W związku z czym racjonalnemu myśleniu o koniecznej zmianie na wsi stawała na przekór rozbieżność własnych interesów materialnych (jako zazwyczaj także właścicieli dworów) z interesami materialnymi chłopów, a to prowadziło do formułowania licznych projektów zmierzających do poprawy ich położenia społecznego, jednakże pod warunkiem zabezpieczenia interesów materialnych szlachty i ziemian.

¹³ Fryderyk Skarbek (1792-1866), ojciec polskiej ekonomii, na której grunt przeniósł twierdzenia ekonomii klasycznej, uzupełniając je o narodowe i społeczne treści. Zwolennik liberalizmu gospodarczego, dopuszczający jednakże interwencję państwa mającą na celu poprawę położenia najuboższych (za: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Skarbek-Fryderyk;3975798.html> dostęp 14.04. 2019).

do informacji o podobnych formach świadomości metodologicznej socjologizujących etnografów, prawników, historyków, filozofów społecznych czy publicystów społeczników; wiadomo jednak, że wykorzystywali metody i techniki badawcze. Już w pierwszych trzech dekadach XIX wieku życie wsi w każdym z trzech za-
borów jest poznawane nie tylko przy pomocy prostych obserwacji (niekiedy dość fragmentarycznych), ale także metodycznych badań o charakterze empirycznym.

Dominuje metoda monograficzna, z której korzysta, także ją doskonaląc, Ludwik Górski. Jego pierwsza monografia powiatu z 1842 roku, a potem wiele innych stanowią nie tylko kwintesencję ekonomicznych aspektów funkcjonowania gospodarstw rolnych, ale także ewolucyjnych zmian polskiej wsi (Wierzbicki, 2012, s. 409; Żabko-Potopowicz, 1934, s. 329) „na pół wieku naprzód wyprzedzając naukę polską” (Grabski, 1936, s. 19)¹⁴. Tenże Górski jest również prekursorem nowych sposobów badania rzeczywistości społecznej:

Zapoczątkowuje więc badanie akt sądowych, stosuje na znaczną skalę metodę porównawczą, wreszcie pierwszy próbuje zjawiska ekonomiczne interpretować czy uzupełniać obserwacją i analizą socjologiczną, na przykład w przypadku pańszczyzny, statusu pracownika folwarcznego, równouprawnienia kapitału i pracy, oświaty rolniczej i dyfuzji innowacji, poprawy sytuacji kobiety wiejskiej i gospodarstwa domowego, ochronek wiejskich i kas oszczędnościowo-pożyczkowych (Wierzbicki, 2012, s. 409).

Wyraźne ślady wykorzystywania metod i technik badań socjologicznych dostrzegamy również u wielu innych: dla przykładu Zygmunt Wasilewski, Wincenty Badura, Stanisław Hupka używają w badaniach wsi wzorów lepeleyowskiej lustracji społecznej (Winclawski, 1985, s. 4; 2001, s. 17; 2011, s. 143-145 i 337-338), Jan Tadeusz Lubomirski posługuje się w pracach na temat historii rolnictwa materiałami archiwalnymi, w nawiązaniu do metody historycznej Augusta Comta (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 329-330), a wspominany już Oskar Kolberg stosował metodę oglądu lokalnego, jako że wyruszał „w teren po uprzednim zapoznaniu się z nim, wytyczeniu trasy badań i zapewnieniu sobie punktów oparcia i pomocy ze strony przedstawicieli miejscowego społeczeństwa (Mleczo, s. 13; za Górski, 1886, s. 39).

Stosowanie różnych metod badawczych wiązało się na ogół ze świadomością poznawczej wagi wiarygodnych źródeł informacji i wystandaryzowanych technik ich pozyskiwania. Już w roku 1805 pojawia się ankietą, za pomocą której etnografowie z Uniwersytetu Wileńskiego pozyskują wiedzę na temat wierzeń, guseł i czarów ludu wiejskiego (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 140), a zaraz potem do opracowań socjologizujących ekonomistów szeroką ławą wchodzi dane statystyczne, konkretyzujące analizowane zagadnienia, a tym samym lepiej naukowo legitymizujące proponowane reformy (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 334). Dzięki działalności znakomitego historyka i prawnika Maurycego Handelsmana studia nad stanem polskiej

¹⁴ Znacznie mniej pozytywnie i pewnie nie do końca obiektywnie Grabski (1936, s. 20) wypowiada się o innych monografiach tamtego okresu. „Zamiłowanie badaczy skierowuje się ku badaniu okolic wiejskich kraju pod względem obyczajów i zwyczajów, języka, pieśni, obrzędów, ale życie ekonomiczne i społeczne pomijane jest prawie zupełnie”.

wsi wzbogacają dokumenty autobiograficzne¹⁵ (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 143). Wskazany technikom badawczym – w późniejszej socjologii, niekiedy pod innymi nazwami, uznawanym za wiodące – towarzyszy doskonalenie sposobów zapisu pozyskiwanych danych, a więc narzędzi badawczych. Oskar Kolberg – twierdzi Mleczko (s. 14) – jest twórcą technik zapisu kulturograficznego, a Andrzej Edward Koźmian (1843), w zasługującej „na uwagę pracy z zakresu socjologii wsi”, właściwości środowiska społecznego włościan ilustruje „przykładami pieśni, przysłów, obyczajów włościan, jak też rozmów z nimi” (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 149).

Uznając za zbędne dalsze mnożenie nazwisk i publikacji z tego pierwszego okresu rozwoju socjologii wsi (nazywanego, przypominam, przednaukowym), skonstatujmy że w wielu widać zastosowanie metod i technik badawczych właściwych socjologii. Bez komentarza proponuję pozostawić pojawiające się tu i ówdzie opinie, iż metody i techniki wprawdzie się pojawiały, ale stosowane bez zachowania rygorów metodologicznych, gwarantujących formalną poprawność, obiektywność i przede wszystkim porównywalność pomiarów empirycznych.

Wydaje się również nie podlegać większym wątpliwościom, że wyniki owych metodycznie prowadzonych badań relacjonowano przy pomocy wielu nieźle zdefiniowanych pojęć, tworzących podwaliny języka naukowego naszej subdyscypliny, umożliwiającego już teoretyzowanie. Ponieważ, o czym wielokrotnie donosiłem, polska socjologia wsi wywodzi się głównie z nauk ekonomicznych oraz etnografii nie powinno budzić zdziwienia, że w XVIII- i XIX-wiecznych rozprawach dominuje terminologia ekonomiczna (*ekonomia* – jako synonim gospodarstwa ziemiańskiego, a także gospodarki narodowej) oraz etnograficzna (*zwyczaj*, *zabobony*, *pieśni*, *klechdy ludu polskiego*). Napotykać jednak na pierwociny terminów jak najbardziej socjologicznych (*ludzie polityczni* – jako grupa społeczna, a może lepiej, warstwa właścicieli ziemi, ale także zarządzających na niej pracującymi; *gmin*, *główny żywioł* – czyli ludność, warstwa chłopska; udział w prawodawstwie, *obywatelstwo stanu kmiecego* – upodmiotowienie chłopów, *stan moralny ludu* – system wartości; *stan fizyczny* – warunki życia; *stosunki włościańskie* – stosunki społeczne na wsi: *szlachta w świetle własnych opinii*, *kronika pewnej wioski* – źródła poddawanych analizom materiałów empirycznych); w tym termin bodajże najważniejszy dla socjologii wsi, czyli kwestia włościańska (później, w okresie międzywojnia, zastępowany terminem kwestia chłopska/wiejska)¹⁶. Wszystkie stanowią dowód nawiązywania w próbach opisu i objaśniania podejmowanych zagadnień do myśli teoretycznej, z natury rzeczy ograniczonej, głównie za sprawą braku „przez długie lata polskich ośrodków naukowych ogromnie utrudniających nam stworzenie w tym zakresie cennych prac o charakterze samodzielnym i tylko stosunkowo nieliczne prace przed wojną

¹⁵ Profesor Handelsman publikuje w roku 1907 *Żywoć chłop polskiego na początku 19-go wieku* (Warszawa, 1907). Na podstawie napisanego w roku 1838 pamiętnika Kazimierza Deczyńskiego, chłopca, nauczyciela i uczestnika powstania listopadowego analizuje sytuację pańszczyźnianego chłopstwa.

¹⁶ Przywołane pojęcia pochodzą wyłącznie z tytułów opracowań analizowanych przez Żabko-Potopowicza (1934, 1936) w jego obu sygnalizowanych rozprawach.

(przede wszystkim w Małopolsce) i niektóre dzieła powojenne mogą być za takie uznane” (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 349). W związku z tym znacznie częściej zaplecze teoretyczne dociekań na temat społecznego gospodarstwa agrarnego stanowi myśl zachodnia, tak samo zresztą jak przez cały wiek XX, kiedy owe ośrodki naukowe na naszych ziemiach już bez większych przeszkód funkcjonowały. Tym bardziej więc nie ma podstaw, aby twierdzić, że w wieku XIX, a także wcześniej, nie podejmowano prób „pewnego teoretycznego i równocześnie syntetycznego ujęcia społeczno-gospodarczych i socjalnych stosunków wsi” (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 330).

Co więcej, w pracach XVIII- i XIX-wiecznych badaczy zagadnień wiejskich napotykamy odwołania do pozytywizmu i społecznej nauki kościoła katolickiego, myśli fizjokratycznej, kameralistycznej i populacjonistycznej, a także liberalizmu ekonomicznego, psychologizmu i zapewne wielu innych.

Przykładowo Wierzbicki (2012, s. 408-409) wskazuje na „prywatnego uczonego” Ludwika Górskiego, którego nazywa „postępowym konserwatystą”, „wolnym od przesądów klasowych i snobizmu, a obejmującym myślą i słowem całe bez wyjątku społeczeństwo, zgodnie z wyznaniowym solidaryzmem chrześcijańskim i ideologią pozytywistyczną”, prekursorem „społecznej nauki Kościoła, zwłaszcza, że w wielu kwestiach wyprzedza późniejsze encykliki”.

Żabko-Potopowicz (1936, s. 130-136), studiując wybrane opracowania jeszcze z końca wieku XVIII, traktujące o gospodarczych i społecznych zagadnieniach życia wsi¹⁷, wyraźnie wskazuje na inspiracje doktrynami fizjokratycznymi, skutkujące podkreśleniem znaczenia rolnictwa dla rozwoju kraju i postulatami zapewnienia włościanom pewnego stopnia dobrobytu oraz dość znacznej inicjatywy w prowadzeniu swego gospodarstwa. W innych z łatwością odnajdujemy nawiązania do koncepcji kameralistów, optujących za wzajemnością związku dobrobytu państwa z dobrobytem wsi; czy populacjonistów wskazujących na ludność wiejską – najliczniejszą i najbardziej plenną grupę społeczną – jako decydującą o potędze i bogactwie kraju oraz wieś jako źródło siły roboczej dla rodzącego się przemysłu. Przywoływany wcześniej Skarbek, w fundamentalnym dla rozwoju polskiej ekonomii *Gospodarstwie narodowym*¹⁸, poświęconym w znacznej części stosunkom wiejskim, wprost nawiązuje do liberalizmu ekonomicznego w wersji Adama Smitha oraz Jeana de Sismondi. Zasadą interesu osobistego, jako jednej z kardynalnych podstaw dobrobytu narodów, uzasadnia potrzebę głębokich reform w stosunkach społecznych na polskiej wsi, w tym postulat uwłaszczenia chłopów. W podobnych ramach teoretycznych Aleksander Połujański tworzy podstawy polityki leśnej (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 329).

¹⁷ Posiłkując się między innymi opracowaniami: A. Popławskiego (1774) *Zbiór niektórych materyj politycznych*; H. Stroynowskiego (1785) *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodów*; S. Staszica (1790) *Przestrogi dla Polski*; F. Naxa (1790) *Wykład początkowych prawideł ekonomiki politycznej*; W. Surowieckiego (1907) *Uwagi względem poddanych w Polsce* (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 130-136).

¹⁸ F. Skarbek (1821). *Gospodarstwo narodowe*, Warszawa (za: Żabko-Potopowicz, 1936, s. 131).

Odwołania do teorii towarzyszą nie tylko studiom na stosunkami społeczno-gospodarczymi i warunkami życia na wsi. Pojawiają się również w opracowaniach dotyczących badań duszy, które w terminologii socjologii XX-wiecznej zaliczymy do zagadnień psychologii społecznej. Nawiązania do koncepcji psychologizacyjnych pojawiają się zarówno we wzmiankowanej już pracy Koźmiana o kmiotku polskim (praźródło właściwości narodu, jego cnót i wad), a przede wszystkim w opracowaniu Jana Ludwika Żukowskiego *O pańszczyźnie, z dołączeniem uwag nad moralnym i fizycznym stanem ludu naszego* (Warszawa 1830). Zdaniem Żabko-Potopowicza (1934, s. 325) stanowiącej poważny przyczynek do studiów nad osobowością społeczną chłopca polskiego, jako że jej autor, jeszcze przed powstaniem listopadowym, uznaje za niezbędne dla prowadzenia dalszej właściwej polityki gospodarczej i narodowej „wskazać na wspólne zalety i przywary szlachty i włościan”.

Skutkiem owych związków z oświeceniową teorią społeczną – niestety, a może na szczęście, dodajmy, głównie (tak jak i dzisiaj) importowaną z Zachodu – były poglądy jaskrawo sprzeczne z dominującymi wśród przeważającej części właścicieli dworów; o narodzie polskim złożonym wyłącznie ze szlachty i całej reszty, której to reszty prawo do życia w granicach Rzeczypospolitej wynika z faktu służenia realizacji interesów ziemian (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 127).

Niespecjalnie trudno dowieść, że XVIII- i XIX-wieczni badacze spraw wiejskich nie tylko stawiali fundamentalne pytania, ale także starali się na nie odpowiadać. Czynili to w sposób może nawet bardziej satysfakcjonujący niż ich następcy, gdyż immanentną cechą większości podejmowanych studiów była bezpośrednia łączność z życiem (Żabko-Potopowicz 1934, s. 330), a analizowane sprawy „znalazszy się pod naciskiem potrzeb życia na warsztacie naukowca czy też publicysty, były z reguły omawiane z myślą udzielenia wskazań, jak usunąć zauważone braki” (Żabko-Potopowicz, 1936, s. 126). W toku badań formułowano pytania i odpowiedzi zarówno o charakterze opisowym (jaką jest egzystencja ludu, jego kultura, zwyczaje obyczajowe, warunki życia i wiele innych), jak i wyjaśniającym: „dlaczego warstwy oświeczone nie chciały bądź nie umiały przyciągnąć do sprawy narodowej ludu, a sam lud także nie podejmował swojej podmiotowej roli” (Mleczko, s. 9). Jeszcze mocniej akcentowano ich aspekt praktyczny: co i jak robić, aby ulżyć doli chłopca, skłonić go do silniejszego zaangażowania się w działania na rzecz odzyskania państwa, jak reorganizować stosunki gospodarcze na wsi celem poprawy położenia materialnego ludności wiejskiej, w jaki sposób poprawiać stosunki społeczne i podnosić poziom oświatowo-kulturalny włościan (Żabko-Potopowicz, 1934, s. 320-321). Odwracając perspektywę wywodu, możemy domniemywać, że pierwociny socjologii wsi pojawiły się właśnie pod ciśnieniem rozlicznych pytań – stawianych szczególnie po upadku powstań listopadowego i styczniowego – o przyczyny niepowodzeń; a także odpowiedzi, coraz wyraźniej wskazujących na potrzebę gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego dowartościowania wsi, jako podstawowego warunku odrodzenia Polski. Ta potrzeba w dużej mierze wymusiła uruchomienie systematycznych studiów nad poznawaniem tego środowiska społecznego, mimo dotkliwego braku zaplecza instytucjonalnego.

Uwagi końcowe

Za sprawą między innymi socjologizujących ekonomistów, etnografów i przedstawicieli innych dyscyplin w ciągu dwóch stuleci poprzedzających rok 1918 w Polsce dokonała się radykalna zmiana w sposobie myślenia o wsi i warstwie chłopskiej. Struktury społeczne traktowane wobec narodu jako zewnętrzne i obce, stały się jego częścią organiczną. Niejako przy okazji procesu ich upodmiotawiania budowali socjologię wsi, chociaż nadal trudno „jest wskazać datę ściśle określoną, od której począwszy należałoby uznać istnienie socjologii wsi, jak zwykle bowiem w naukach społecznych problematyka jej narastała stopniowo w toku historii”. (Gałęski, 1970, s. 11).

Bez względu na to, czy wczesne studia nad społecznymi aspektami funkcjonowania wsi i rolnictwa uznamy za już socjologiczne, czy tylko za socjografię, wyrażam przekonanie – może nazbyt śmiałe, ale niepozbawione racjonalnych podstaw, wymagające jednak jeszcze naukowej weryfikacji – że w sensie wpływu na praktykę społeczną nie znajdujemy dla nich zbyt wielu odpowiedników w polskiej socjologii wsi okresów późniejszych. Socjologia wsi fazy „instytucjonalnej”, a tym bardziej „urbanizacyjnej” i „nowego paradygmatu”, przede wszystkim reagowały na zmiany dokonujące się w rzeczywistości, w mniejszym stopniu niż poprzedniczka, współuczestnicząc w ich kreowaniu.

Literatura

- Bukraba-Rylska, I. (2008). *Socjologia wsi polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bodenstedt, A. (2003). *Agrar-Kultur-Soziologie*. Gießen: Focus Verlag.
- Gałęski, B. (1966). *Socjologia wsi. Pojęcia podstawowe*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Gałęski, B. (1970). Socjologia wsi w Polsce. W: A. Bertrand, Z.T. Wierzbicki, *Socjologia wsi w Stanach Zjednoczonych* (s. 11-37). Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Gorlach, K., Klekotko, M., Nowak, P. (2012). W obliczu globalnego dyskursu. Współczesna polska socjologia wsi w relacji do anglosaskich studiów nad obszarami wiejskimi. W: A. Kaleta (red.), *Cztery dekady socjologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Socjologia i socjologowie wsi krajów Europy Środkowej* (s. 219-268). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Górski, L. (1886). *Znaczenie większej własności i obowiązki większych właścicieli ziemskich w Królestwie Polskim*. Warszawa: Drukarnia Józefa Bergera.
- Grabski, W. (1936). System socjologii wsi. *Roczniki Socjologii Wsi*, t. I, s. 1-125.
- Sowa, J. (2011). *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Kaleta, A. (1993). Socjologia wsi jako nauka. W: W. Winclawski (red.), *Studia z socjologii wsi*, (s. 85-111). Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kaleta, A. (2014). Polska socjologia wsi okresu transformacji ustrojowej. *Wyzwania przyszłości. Roczniki Historii Socjologii*, vol. IV, s. 127-154.
- Kaleta, A. (2017). Europa Środkowa i jej obszary wiejskie. *Studia Socjologiczne*, nr 1, s. 341-352.
- Kaleta, A. (2018). Wieś jako przedmiot zainteresowania socjologii. *Wieś i Rolnictwo*, nr 1, s. 33-47.
- Kaleta A. (red.). (2012). *Cztery dekady socjologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Socjologia i socjologowie wsi krajów Europy Środkowej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Koźmian, A.E. (1843). *O kmiotku polskim*. Leszno: E. Günther.
- Mleczek, F.W. *Włościanie [lud] jako przedmiot zainteresowań warstwy oświeconej. Metoda oglądu lokalnego i opisu kulturograficznego – niedoceniany przez historyków myśli społecznej eksperyment presocjologiczny w Polsce*. Maszynopis ze zbiorów autora.
- Problems of the Development of Agriculture and Information on the State of Rural Sociology in Various Countries*. (1971). Warszawa: Institute of Philosophy and Sociology the Polish Academy of Sciences and Section of Rural and Agrarian Sociology of the Polish Sociological Association.
- Skarbek Fryderyk*. Pobrane z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Skarbek-Fryderyk;3975798.html> (data dostępu: 14.04.2019 r.).
- Sowa, J. (2011). *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*. Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS.
- Sztomka, P. (2002). *Socjologia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Wierzbicki, Z.T. (1991). *Dimitrie Gusti. Socjolog niepodległej Rumunii*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wierzbicki, Z.T. (2012). Ludwik Górski. Prekursor polskiej socjologii wsi. W: A. Kaleta (red.), *Cztery dekady socjologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Socjologia i socjologowie wsi krajów Europy Środkowej* (s. 395-411). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

- Winclawski, W. (1985). Socjologia wsi w Polsce Ludowej na tle jej dziejów. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2, s. 4-21.
- Winclawski, W. (1991). *Lud-Naród-Socjologia. Studium o genezie socjologii słowackiej*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Winclawski, W. (2004). *Słownik Biograficzny Socjologii Polskiej*. T. 1. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Winclawski, W. (2011). *Słownik Biograficzny Socjologii Polskiej*. T. 4. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Żabko-Potapowicz, A. (1934). Polska nauka o społecznem gospodarstwie agrarnym. *Rolnictwo*, t. 3, z. 2, s. 318-349.
- Żabko-Potapowicz, A. (1936). Wieś polska w świetle polskich prac naukowych i publicystycznych z okresu przed uwłaszczeniem włościan. *Roczniki Socjologii Wsi*, t. I, s. 126-152.

SOCIOGRAPHY OR RURAL SOCIOLOGY?

Abstract

The author raises the question of the beginnings of Polish rural sociology, the legitimacy of binding its genesis only with the year 1918 and the restitution of independence.

In the first part of the article he critically analyzes a quite commonly dominant view, according to which numerous dissertations on the social life of a village appearing 100 or even 200 years earlier cannot be considered sociological (at most sociographic). He puts forward the thesis that in a situation where contemporary rural sociology is grappling with a crisis of identity, and losing the institutional back-up, it is desirable to discuss this controversial issue again.

In its second part - performing exegesis of selected studies on the Polish countryside and Polish agriculture from the 18th and 19th centuries - tries to prove that it is difficult to deny them the sociological status, as the knowledge they contained was: methodically acquired (means using research methods and techniques); expressed in a language containing defined terms, referring to theoretical systems; and enabled to answer different types (descriptive, explanatory, prognostic and practical) research questions.

Keywords: methodological, status of sociological knowledge, the genesis of rural sociology, methodical and theoretical awareness of the first rural sociologists, rural sociology and social practice.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 13.09.2019.